

мання, а також забезпечує управління цим майном і несе відповідальність за його експлуатацію згідно з чинним законодавством.

Список літератури: 1. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 21 червня 2004 року // Голос України. 2004. № 140. 2. Слипченко С.А. Право доверительной собственности. Х., 2000. 3. Экономика и управление недвижимостью / Под ред. П. Г. Грабового. М., 1999. 4. Долгушина О. В. Управление имуществом, входящим в состав кондоминиума. Московский опыт // Жилищное право. 2001. № 3. 5. Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29.11.2001 // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 10. Ст.78. 6. Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / Борисова В. І., Баранова Л.М., Жилінкова І.В. та ін. / За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К., 2004. Т. 1. 7. В. И Жуков, Б. И. Юрковский. Юридическая природа услуги // Юридическая практика. 1999. № 15.

Надійшла до редакції 12.09.06

В. В. Сніжков

СТРАХУВАННЯ ДЕПОЗИТНИХ ВКЛАДІВ НАСЕЛЕННЯ

Позитивне регулювання гарантій банківських вкладів – одне з ключових питань у розвитку української економіки і, зокрема банківського обслуговування. Давно відомо, що населення втратило довіру до банківської системи, побоюючись не отримати грошей назад. Указом Президента України «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків України» та Законом України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» зроблено перші кроки для гарантування вкладів населення. Проте не всі.

Актуальність дослідження у цій сфері зумовлена недостатньою ефективністю чинних нормативно-правових актів, що спрямовані на гарантування збереженості депозитних вкладів, через страхування, наявність в них прогалин та лазівок для зловживання та потребою подальшого посилення охоронної та превентивної функції приватного права.

В Україні останнім часом з'явилися окремі публікації з дослідження проблеми, що здебільшого торкаються окремих напрямків забезпечення гарантування вкладів і страхування депозитів. Певні їхні прояви та аспекти висвітлено в працях і публікаціях таких авторів, як Ш. Абдуллаєв, М. Алексеєнко, А. Братко, А. Тимченко, В. Петров, та інших українських і російських юристів та економістів. Однак в опублікованих працях недостатньо уваги приділено комплексному узагальненню досвіду системи страхування у країнах Європи. До того ж у силу економіко-банківського спрямування не всі вони узгоджуються з доктринаю договірної права, зокрема українського, яке має певні відмінності від договірної права РФ.

Отже, метою нашої статті є дослідження зарубіжного досвіду побудови системи захисту депозитних вкладів населення та вироблення пропозицій щодо системи страхування депозитів населення

України. Це зумовлено тенденціями економічного глобалізму, появою на ринку фінансових послуг зарубіжних банків та поступовою універсалізацією правового регулювання банківських послуг.

У всьому світі вважається, що система страхування вкладів – неодмінний атрибут ефективної банківської системи, що гарантує їй повернення вкладникам. Проте для забезпечення захисту прав вкладників недостатньо наявності лише системи гарантування вкладів. Її необхідно доповнити ефективними механізмами нагляду і контролю за банками з боку держави. Іншими словами, гарантування вкладів повинно гармонійно поєднуватися з формуванням адекватної інфраструктури фінансового ринку і інших ринкових інститутів та державним регулюванням банківської діяльності. Тільки в такому випадку можливо забезпечити соціально і економічно виправдану поведінку банків і інших кредитних організацій і проведення ними обґрунтованої кредитної і депозитної політики.

У сучасній банківській практиці зарубіжних країн, а саме на прикладі держав Східної Європи, Чехії та Польщі, застосовуються різноманітні варіанти захисту банківських вкладів. На вибір конкретного варіанту системи гарантування вкладів впливають не тільки особливості історичного розвитку країни, але й специфіка економічних і політичних проблем, які розв'язуються в ній у момент створення системи. Разом з тим є і внутрішня схожість систем, а саме той факт, що всі вони направлені на захист інтересів приватних вкладників, що є обов'язком держави.

Для формування ефективної системи страхування банківських депозитів в Україні найлегшим та найкориснішим, з огляду на соціальний, економічний та політичний розвиток, є досвід системи страхування країн Східної Європи. Проблеми захисту вкладів у цих країнах мають багато спільного з українськими.

Системи гарантування депозитів у країнах Східної Європи побудовані здебільшого з урахуванням вимог Європейського Союзу.

Програми страхування депозитів з обмеженим покриттям, сформульовані у прямій формі, були запроваджені у східноєвропейських країнах у такій хронологічній послідовності: Чехія – грудень 1994 р., Польща – лютий 1995 р.

У цих країнах були прийняті закони щодо програми захисту депозитів, якими визначено правила та порядок управління механізмами захисту.

Усі програми страхування депозитів, запроваджені в цих країнах, підлягають державному регулюванню і забезпечують створення незалежних юридичних органів, на які покладено обов'язки управляти фінансовими ресурсами, що зібрані банками для забезпечення компенсації вкладникам у разі банкрутства банку. У країнах із перехідною економікою створено більш надійні дер-

жавні програми захисту депозитів. Адже банківські системи цих країн слабкі, а ймовірність банківських криз значна. У таких випадках приватні страхові програми, які перебувають під управлінням банків, можуть виявитися неефективними, якщо банкрутства банків траплятимуться часто або якщо банкрутами виявляться провідні банки. Навпаки, державні страхові програми, що, як правило, мають урядові фінансові резерви, зможуть працювати і за несприятливих умов.

Загальновизнано, що участь у програмі страхування депозитів має бути обов'язковою. Це потрібно, окрім іншого, для того, щоб захистити недосвідченого клієнта, що не завжди може оцінити фінансову надійність банків, яким він довіряє свої заощадження. Обов'язкова участь кредитної установи у програмі захисту депозитів обумовлена у відповідних правилах ЄС щодо банківської діяльності. Тому східноєвропейські країни також підтримали положення про обов'язкову участь усіх кредитних інститутів у програмах захисту депозитів.

Інституційне покриття програм страхування депозитів, яке прийняте у країнах Центральної та Східної Європи, різне. У Румунії учасниками програми страхування депозитів є тільки банки, які залучають депозити фізичних осіб. В Угорщині членство в Національному фонді страхування депозитів є обов'язковим для всіх фінансових інституцій (за винятком кредитних кооперативів), які приймають депозити на території країни. Участь у таких програмах у Чехії та Словаччині є обов'язковою для комерційних банків, а також для ощадних банків житлового будівництва [1, с. 81].

У Польщі програмою страхування передбачено обмежене покриття в будь-якій валюті усіх зареєстрованих депозитів, які належать будь-яким вкладникам, за винятком: держави; банків та інших фінансових інститутів, що здійснюють банківську діяльність; компаній, які працюють на ринку капіталу; страхових компаній; інвестиційних фондів; основних акціонерів банку; керівників банку [2, с. 40].

У Польщі депозити захищені незалежно від класифікації валюти, натомість у Чехії депозити в іноземній валюті вилучені з програми захисту, а депозити у філіях іноземних банків відшкодовують відповідно до національної програми страхування.

Існує два типи систем страхування депозитів. У першому випадку створюється фонд, з якого можна здійснювати платежі у разі банкрутства банку. У другому – передбачено систему, яка починає діяти, коли потрібно робити платежі. У цьому разі виплати здійснюються за рахунок стягнення внутрішнього податку з банків.

У Чехії використовується страховий фонд. У Польщі програма захисту національних депозитів складається з двох фондів: фонду допомоги та фонду страхування депозитів. Фонд допомоги вико-

ристовується для запобігання випадкам банкрутства банків або для підтримки програм злиття банків. Його фінансування здійснюється за рахунок регулярних платежів банків, розмір яких розраховується на базі активів банків, зважених за ризиком. Фонд страхування депозитів функціонує як децентралізований, фінансові внески утримують самі банки у формі казначейських боргових зобов'язань або боргових зобов'язань Національного банку Польщі. У разі банкрутства окремого банку інші банки зобов'язані, згідно зі схемою розподілу, продати частину своїх зобов'язань і надіслати отримані кошти на рахунок Банківського гарантійного фонду, який міститься в центральному банку [3].

У всіх розглянутих країнах фонди страхування депозитів діють як незалежні організації. Управління фондом страхування депозитів звичайно здійснює рада директорів (рада фонду), яка відповідає за формулювання стратегії та здійснення нагляду за організацією. Кількість членів ради – від п'яти осіб у Чехії до десяти осіб у Польщі. До складу ради входять представники міністерства фінансів, центрального банку та комерційних банків[4, с. 44].

Отже, в перехідному економічному періоді у багатьох країнах Східної Європи триває формування змішаної системи захисту внесків. На наш погляд, ці положення доцільно було б покласти в основу побудови системи страхування депозитів і в Україні.

Як показує аналіз зарубіжного досвіду, наявність в країні системи гарантування вкладів дозволяє уряду і центральному банку втручатися в роботу банківської системи в цілях підтримки достатнього рівня її надійності. Така система сприяє збереженню вкладів на основі їх ефективного використання і запобігає масовому вилученню вкладів з банків.

Наявність розвинутої і доступної системи страхування, у тому числі банківських вкладів, є найважливішим індикатором якості життя в країнах з перехідною економікою. Тому створення механізму гарантування вкладів громадян виступає для України одним з першочергових завдань. У протилежному випадку неможливо забезпечити стійкість банківської системи, зменшити її схильність різким коливанням кон'юнктури ринку і захистити від негативних психологічних очікувань населення.

Відповідне питання неодноразово піднімалося в країні, проте дотепер остаточно вирішити його не вдалося. Але ситуація із захистом банківських внесків досягла в Україні такої гостроти, що далі відкладати це недопустимо. Для успішного динамічного розвитку національної банківської системи потрібен загальнодержавний механізм, який би гарантував збереження внесків, та відновив довіру до цієї системи з боку громадян і створив передумови для розширення її ресурсної бази.

Ми виходимо з того, що принципи побудови національної системи гарантування вкладів повинні визначатися особливостями сучасної соціально-економічної ситуації в країні і вимогами створення системи в найкоротші терміни. Природне завдання національної системи страхування депозитів – публічне визнання державою або організацією, якій держава делегує свої повноваження, зобов'язань по забезпеченню збереження грошових коштів в банках, що мають державні ліцензії на здійснення банківської діяльності.

Спочатку страхування повинне розповсюджуватися виключно на внески приватних осіб, що впливає з основної мети створення системи в даний час, а саме – забезпечення соціального захисту дрібних (і, отже, найуразливіших) вкладників. Надалі, після апробації системи страхування внесків на практиці, необхідно розширити об'єкт гарантування і охопити ним всі види внесків як фізичних, так і юридичних осіб.

Одним з найспішніших питань, що виникають у зв'язку із створенням системи страхування внесків, є визначення повноважень системи відносно банків-учасників і Національного банку України. Тут, на наш погляд, слід виходити з того, що без організації, що здійснює ефективні нагляд і регулювання банківської діяльності, система страхування депозитів нормально функціонувати не зможе.

При вступі банку до системи повинна проводитися комплексна перевірка його діяльності, що включає аналіз фінансового стану, оцінку системи безпеки, умов перевезення і зберігання цінностей. У період членства банку в системі він повинен надавати повну інформацію про свою роботу. Таким чином, страхувальник (некомерційна організація) об'єктивно стає ще однією інстанцією, контролюючою фінансовий стан банку як при прийомі його в члени системи, так і в період дії договору страхування. Зняття банку з обліку у Фонді страхування повинно приводити до відзиву у нього ліцензії на право залучення грошових коштів громадян.

У багатьох країнах страхові органи здійснюють свої контрольні функції або через центральний банк, або спільно з ним. Причому нерідко це питання розв'язується «в робочому порядку», а успішність функціонування системи залежить від ефективності, компетентності і ступеню співпраці представників різних відомств. Зарубіжна практика підтверджує, що найбільш ефективно система працює при тісній кооперації з органами банківського нагляду і регулювання, що мають реальні важелі економічної і адміністративної дії на величину і структуру депозитів, що покриваються внесками страховок. У зв'язку з цим вже на початковому етапі створення системи страхування депозитів її керівництво і Національний банк України повинні розробити комплекс заходів, направлених на недопущення проведення комерційними банками

операцій з надмірним рівнем ризику, що ставить під загрозу збереження вкладів.

Для становлення ефективної системи банківського нагляду і регулювання потрібна політична воля держави і усвідомлення ним необхідності підтримувати стабільність національної банківської системи як одна з найважливіших умов економічного підйому та юридичного врегулювання. Така система повинна спиратися на стандарти банківського нагляду, розроблені ЄС, і, в першу чергу, враховувати вимоги до капіталу банків, встановлені ЄС. У країнах з перехідною економікою, до числа яких належить і Україна, спільними зусиллями органів банківського нагляду і системи страхування депозитів необхідно направити не стільки на збільшення капіталу банків, скільки на приведення у відповідність величини капіталу з розміром депозитів, що покриваються внесками страховок, і сукупною величиною ризиків, що приймаються на себе банком.

У зв'язку з питанням про взаємодію органів банківського нагляду і системи страхування депозитів, не можна залишити без уваги проблему моральної відповідальності органів банківського нагляду. Річ у тому, що, ухвалюючи рішення про підтримку того або іншого учасника банківської системи, наглядовий орган ставить решту її учасників в нерівне становище на ринку. Як показує практика, часто наглядові органи намагаються врятувати перш за все крупні, національно значущі банки. У цих умовах завданням системи страхування депозитів з погляду моральної відповідальності є захист економічних інтересів тих, хто розглядає свої відносини з банком не з позиції отримання доходу від вкладень у фінансові активи, що саме по собі має на увазі ухвалення на себе певного рівня ризику, а тільки як інструмент заощадження [5, с. 105].

Нормальне функціонування системи страхування депозитів неможливе без чіткої процедури короткострокового кредитування центральним банком комерційних банків, направленої на підтримку необхідного рівня їх ліквідності. При цьому обидва заходи повинні забезпечувати упевненість вкладників і клієнтів банку в безумовному поверненні своїх засобів, покритих платежами страховок. У протилежному випадку неминуче виникнення так званої «паніки вкладників» – їх втеча з банків, внаслідок чого не тільки проблемні, але і процвітаючі банки можуть виявитися на межі фінансової кризи. Разом з тим слід враховувати, що кредитна підтримка банків, які знаходяться в стані фактичного банкрутства, з боку центрального банку не досягне своєї мети. Кредитування банків-банкротів в короткостроковій перспективі може привести до стабілізації ринку, але в стратегічному плані воно означатиме перекидання проблем одного банку на все суспільство через механізм інфляції.

З вищесказаного можна зробити наступні висновки. Вибір підходу до розв'язання проблеми страхування депозитів – це питання скоріше політичне, ніж економічне. Універсальної, класичної моделі організації програми захисту депозитів не існує. Кожна країна враховує свій нормативно-правовий режим, економічне та фінансове становище. Але у світовій практиці гарантування вкладів склалися загальні принципи, які слід враховувати в ході становлення та подальшого розвитку системи страхування депозитів у кожній країні, в тому числі і в Україні. Основними з них є такі: фонд гарантування депозитів має діяти як незалежна організація, а держава повинна надавати йому певну фінансову допомогу і підтримку в разі виникнення непередбачених кризових явищ; система гарантування депозитів має бути обов'язковою для всіх банків; вона має охоплювати вклади дрібних вкладників, а також частково і великі депозити; у процесі розвитку система гарантування вкладів повинна поступово забезпечувати покриття депозитів юридичних осіб.

Список літератури: 1. Конопалька Л., Бондар Н. Актуальні проблеми страхування депозитів комерційних банків // Вісник НБУ. 2001. №11. 2. Рисін В.В. Польська система гарантування депозитів // Вісник НБУ. 2002. №4. 3. Kane E.J., Demirguc-Kunt A. Deposit Insurance Around the Globe: Where Does It Work? Working Paper – National Bureau of Economic Research. 2001/September // www.nber.org/papers/w8493. 4. Смовженко Т.С. Система гарантування вкладів в Україні. Львів, 2004. 5. Абдулаев Ш. Роль пруденціального надзора в процесі страхування депозитів // Вопросы экономики. 2004. №1.

Надійшла до редколегії 29.09.06

П. В. Нестеренко

ПРАВОВИЗНАЧЕННЯ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Вищі заклади освіти є фундаментом підготовки кваліфікованих, високоосвічених та ерудованих фахівців у різноманітних галузях, а отже, відіграють значну роль у розбудові розвиненого громадянського суспільства. Правовий статус вищого навчального закладу (далі – ВНЗ) є своєрідним інструментом, який систематизує норми про цей суб'єкт цивільних правовідносин (його права, обов'язки, відповідальність) і приводить їх у стабільний стан. Правовизначення як фундамент набуття правового статусу будь-якою юридичною особою включається до складу правового статусу як її структурний елемент. Зараз, не дивлячись на численні зміни, яких зазнало цивільне законодавство, залишаються не досить дослідженими ряд положень, що неминуче впливають на формування сутності та змісту правового статусу вищого закладу освіти, найперше, правовизначення ВНЗ. У зв'язку з цим слід зазначити, що з'ясування особливостей правовизначення вищих закладів освіти, різних організаційно-правових форм, має велике теоретичне та практичне значення.